

Suur tükk ajalugu peidab ennast teatri maalisaali vanas kapis

TEKST SVEN KARJA

FOTOD TERJE KIHU, VIRGE RATASEPP

Teatrikunstnik – uuema nimega stsenograaf, endisaegsema nimega dekoraator – on inimene, kes loob kogu lavastuse visuaalse külje. Mõtleb välja, millised näevad välja lavaruum ja selles toimetavad tegelased. Oma kujutluses valminud pildi peab ta „maha müüma“ esialgu lavastajale. Kui lavastaja nende mõtetega haakub, vormistab kunstnik oma nägemuse ruumiliseks maketiks või joonistab paberile. Järgmises etapis peab ta valmis tegema täpsete mõõtudega tööjoonised teatri töökodadele, puidu-, metalli-, maalisaali- ja õmblusmeistritele, kes hakkavad kunstniku ideid (lava)reaalsuseks vormima. Teatrikunstniku töö on seega õieti kaks tulemust: esiteks kavandid, teiseks kõik see, mis hiljem laval näha on. Teater, paraku, on „kaduviku kunst“ ja sama kaduv kipub olema ka teatrikunstniku töö: kui lavastus lahku teatri repertuaarist, lammutatakse ka lavakujundus ja viiakse ümbertegemisele kostüümid ning kavandite säilitamine on enamjaolt ikka kunstniku enda mure, sest teatri alati kiires argipäevas pole tavaliselt kellelgi väga mahti nende arhiveerimisele mõelda.

Vanemuises on asjad siiski teisiti. Kui teatri maalisaalis töötav kunstnik-butafoor **Ain Austa** sai paari aasta eest teada, et aastaid keldriarhiivis olnud lahmakad kavandite kaustad kipuvad muule varandusele ette jääma, otsustas ta need tuua maalisaali, kus ennegi oli kunstnike kavandeid jõudumööda talletatud. Selgus, et vanad tolmunud kaustad sisaldavad lademetes „puhast kulda“, erakordse filigraansusega loodud lavakavandeid Vanemuise lavastustele alates aastast 1945, kõik ainult oma ala meistrite tööd: Voldemar Peil, Melanie Lõhmus-Kaarma, Aleksander Vardi, Nigul Espe. Värvikirevad ja peensuseni viimistletud

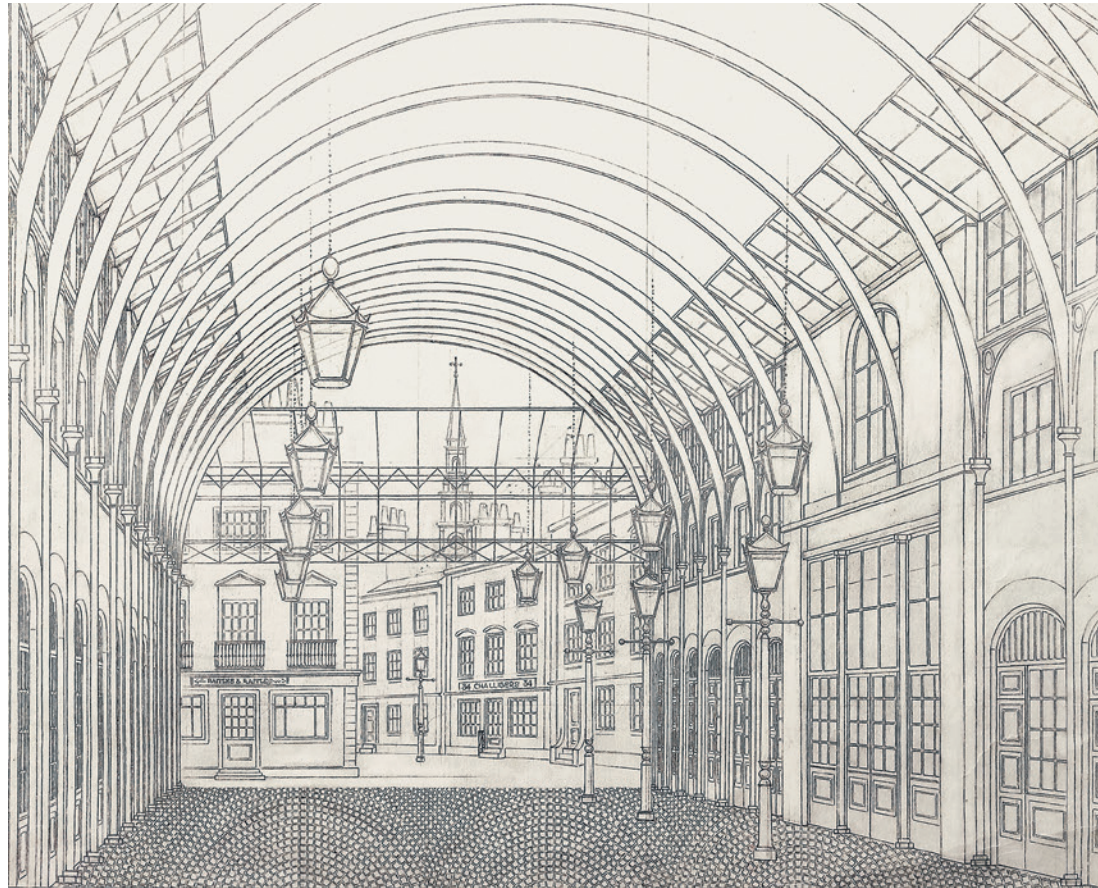
kostüümijoonised meenutavad omaaegseid lasteraamatute illustratsioone, dekoratsioonikavandite läbiv suund oli romantiline realism, mis saavutati peamiselt maalitud riputiste ja foonidega. Tuleb välja, et Vanemuise väikese maja lavale, mis toona oli teatri ainus mängupaik, mahtusid ära nii muinasjutulised metsalagendikud, tohutud purjelaevad kui ka lühtrites ballisaalid. Et kogu teatri-tegemine toimus neil aastatel partei valvsa pilgu saatel, sellest annab tunnistust fakt, et ka näiteks Stalini 70. sünnipäeva märkiva aktuse tähistamise puhuks (aastast 1949) tehti eraldi kavand, millel üüratu presiidiumilaud, loorberipotid ning juubilariportree punaloosungite vahel.

Teiste kunstnike hulgast väärrib eraldi väljatoomist Georg Sander (1923–2016), kelle poole sajandi jooksul valminud kavandite vana kooli põhjalikkus ning tööjooniste perfektsus on jäänud siiani ületamatuks. Mõistagi kaasnes sellega ka nõudlikkus kujunduse teostajate vastu. Üks legende, mida Ain on vanematelt kolleegidelt kuulnud, räägib näiteks sellest, et kord ei suutnud maalisaali teostaja kuidagi kokku segada lavale mineva tapeedi jaoks sama värvitooni mis kavandil ja võõpas viimases hädas hoopis kavandil olevale värvitoonile oma värvi peale... mille aga kunstnik loomulikult kohe ära tabas.

Sanderi – tema sünnist täitub 2023. aasta mais sada aastat – kontos on ridamisi lavastusi, mis koos kujundustega kuuluvad Vanemuise absoluutsesse kullafondi, näiteks Oskar Lutsu „Tagahoovis“ (1974), mille jaoks tuli valmis ehitada kaks mitmekorruselist elumaja. Esialgu, kavandeid vaadates, tundus see piisavalt hullumeelne, kuid valmis detaile omavahel kokku panema hakates selgus, et kõik klappis millimeetri pealt, sest eeltöö oli

Sanderi hilisema loomeperioodi üks säravaimaid saavutusi oli „Minu veetlev leedi“ aastal 1990, selle pisimate detailideni valgele taustale maalitud Londoni-panoraamid teenisid alati publiku imetlushüüdeid ja vaheaplausegi.

Georg Sanderi kavand lavastusele „Minu veetlev leedi“ (1990).

niivõrd põhjalik. Sanderi hilisema loomeperioodi üks säravaimaid saavutusi oli „Minu veetlev leedi“ aastal 1990, selle pisimate detailideni valgele taustale maalitud Londoni-panoraamid teenisid alati publiku imetlushüüdeid ja vaheaplausegi. Selle kujunduse valmimisse sai oma osa anda ka Ain, kellel on meeles ka üks suurem prohmkas. Kui säravvalget ballisaali kujutav tervet lava kattev riputus oli just valminud, läks valgele pinnale ümber must värvipott. Probleemi lahenduseks oli siiski tüki väljalõikamine ja uuega asendamine, mitte tööga otsast alustamine.

Omaette vaatamisväärsus on ka kapp ise, kuhu teatrikunstnike aastatepikkune looming on

talletatud. Massiivne, rohkete ilustustega mööblitükk on oma välise kauniduse saanud siinsamas, teatri maalisaalis, ning oma „eelmises elus“ viibinud laval ooperis „Maria Stuarda“. Nüüd on Ain paigutanud siia eeskujulikus korras ja alfabeetiliselt järjestuses Vanemuises töötanud teatrikunstnike loomingut. Iir Hermeliinile on näiteks varutud lausa eraldi riiul, sest tema kujundused kipuvad sedavõrd töömahukaks. Piisavalt töömahukad on ka Kristjan Suitsu kujundused, kuigi ta ise tuleb alati jutuga, et seekord on plaanis minimalistlik lahendus. Siit on tekkinud lausa omaette väljend „Suitsu minimalism“, millega Vanemuises omaimemeseks saanud kunstnikku heatahtlikult aasida.

Georg Sanderi kavand lavastusele „Mööd möödu vastu“ (1954).

Pole kahtlustki, et varandus, mis sellest kapist leida, võiks olla vundamendiks näiteks Vanemuise teatri oma muuseumile, kui selline kunagi peaks rajatama. Samuti saaks siit väärt õppematerjali eesti lavakujunduse ajaloo õpetamisel. „Kunstnikke on väga erinevaid,“ räägib Ain oma kollektsiooni tutvustuseks. „Mõni võtab asja väga põhjalikult, mõni tuleb laia käega lööma. Mõnel ei ole üldse mingit ideed, kõik on nii ähmane. Tullakse oma ideega siia ja hakatakse uurima, kas seda on üldse võimalik teostada.“

Otsime Sanderi peentöö kõrvale näiteks „Taevase ja maise armastuse“ (1995) kujunduskavandi, lavastajaks Mati Unt, kes mingil hetkel hakkas ise oma lavastustele ka kujundusi tegema. Paberile on musta pastaka ja pooltühja roheline vildika abil visandatud maja esikülg. Tuleb välja, et uuemal ajal saab ka nii.

Uurin, kuivõrd on teatrikunstniku tööd asunud mõjutama nüüdisaegsed digilahendused, näiteks tööjooniste esitamine 3D-kujul. Selgub, et vähemalt Vanemuise maalisaalis eelistatakse siiski inimkäe loomingut, sest arvutis muutub kõik piisavalt ebamääraseks, ka värvitoonid ei pruugi näida sellistena, mida kunstnik lavale soovib.

Ainil endal täitus selles ametis hiljuti neljakümnes tööaasta, seega on ta isegi juba nooremate kolleegide jaoks elav ajalugu. Algas see aga nii, et endine Vanemuise kunstnik Esti Kittus koputas 1980. aastal Tartu kunstikooli kunstilise kujundamise õpilase uksele ja pakkus haltuurat. Parajasti valmistati ette Tartu Raekoja platsil toimunud suurt vabaõhulavastust „Tuhandaastane Tartu“, kuhu oli vaja teha taustamaalinguid. See oli Aini esimene sattumine Vanemuise maalisaali. Pärast kooli lõppu sattus ta suunamisega sujuvalt siia, ja

jäigi. Alguses kehtis siin konkreetsem tööjaotus – kes õmbles lavakardinaid, kes maalis, kes pingutas kangaid raamile, kes valmistas pisemat butafooriat –, nüüd aga on rohkem nõutud laia profiiliga töötajad. Paaril korral on Ain olnud ka ise kunstniku rollis. Väljaspool Vanemuist on ta teinud raamatukujundusi, olnud butafooriks filmide juures ja aidanud Viljandi kultuuriakadeemias koolitada oma tulevase kolleegi.

Muidugi on muutunud mõned töövõtted ja materjalid, näiteks hoovas vanadel aegadel lavalt saali tugevat kondiliimi lõhna, mida tänaste teatrivaatajate meelteisse enam ei kandu. Praegusaja moetermin taaskasutus ehk vanadele asjadele uue elu andmine on selles töös olnud alati au sees, samuti laval katki läinud esemete või detailide parandamine. Väga sageli seda siiski ette ei tule, sest juba lavastuse ettevalmistamisel uurib töökodade rahvas põhjalikult järele, mida iga esemega laval täpselt tehakse ehk „kui kõvasti ta vatti saab“. Huvitava asjaoluna võib märkida, et kui kullapulbrit tuleb töökodadel pidavalt juurde tellida, siis hõbedapulbrit seisab veel vanadest varudest pool tünni järele. Head teatrikunstnikud, miks te ei kasuta oma loomingus rohkem hõbedat?

Kas teatrikunstnike loomingut säilitamise oma missiooniprojektiks võtnud vanemuislane on ka oma koduseinale riputanud mõne stsenograafi loomingut? Jah, on, nimelt veel ühe oma ala kuulsuse Natalie Mei töid, temanimelist preemiat antakse aastast 2006 mõnele eriti suurejoonelisele ja säravale lavakujundusele. Aga Aini enda loomingut võib leida õige mitme vanemuislase kodu seinale, sest neljakümne aasta tööjuubeli täituses saab iga teatritöötaja endale meeneks Ain Austa tehtud portree.